

РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

УДК 378.14(43)

Л. М. Гаврило, О. І. Гаврило
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В НІМЕЧЧИНІ

Німецька та українська системи підготовки вчителів початкових класів мають багато спільних аспектів, однак і досить багато відмінностей. Головні з них – досить велика варіативність вибору фахових курсів та два ступені навчання (теоретичний і практичний) у Німеччині. Навчання в педагогічних інститутах і університетах орієнтоване на тип і ступінь школи, тобто окремо готуються вчителі для початкових, основних, реальних шкіл та гімназій, професійних та спеціальних шкіл, значні відмінності взагалі в системі освіти різних земель. Спільним є намагання і української, і німецької освіти забезпечити відповідність фахової підготовки загальноєвропейським стандартам за рахунок введення кредитно-модульної системи.

Ключові слова: початкова школа, педагогічна освіта Німеччини, кредитно-модульна система.

Постановка проблеми. Німецькі фахівці вважають початкову школу основним елементом подальшої успішності людини, її кар'єри і долі в цілому. Підготовка вчителів у Німеччині зараз перебуває у стані перебудови, і несуттєво відрізняється від української системи вищої освіти. В обох країнах вважається, що вчителями можуть стати абітурієнти, які не лише цікавляться фаховою підготовкою з певних предметів, а й уміють спілкуватися з людьми, зрозуміло й переконливо викладати думки. Тому університети Німеччини попередньо пропонують тести на професійну придатність, а педагогіка завжди є невід'ємною частиною програми підготовки вчителів, де майбутнім педагогам передаються не тільки універсальні знання, а й уміння спілкуватися з учнями.

Метою статті є аналіз фахової підготовки вчителів для початкової школи в Німеччині для того, щоб українська освіта могла взяти найкраще в цій галузі, забезпечити оптимальні умови формування справжнього вчителя молодших класів.

Виклад основного матеріалу. Передумовою вступу до університету в Німеччині є закінчення школи чи іншого відповідного навчального закладу з певною кількістю балів (Hochschulreife) із профільного предмета. Серед критеріїв відбору абітурієнтів особливими є професійні та особистісні якості. Вчительська професія передбачає радість від співпраці з юним поколінням. Учителі мають уміти захоплюватися, ставити за мету розвиток особистості учнів, а для цього потрібно бути готовим постійно розвиватися самому.

Необхідно набувати фахової, комунікативної, соціальної компетентності, вміти працювати, вчитися самостійно та в команді, розвивати організаційні здібності. Перевіряється також попередня підготовка. Вступний фаховий іспит складають вступники на спеціальності вчителя музики, мистецтва, спорту. При вступі на спеціальність вчителя англійської або французької, нідерландської, іспанської мов та історії для гімназій і загальних шкіл при вступі вимагаються знання латинської мови, для фаху «Філософія/практична філософія» – відповідна кількість балів в атестаті з латинської чи давньогрецької мови тощо. Але для вступу на початкову освіту, наприклад, в університеті Аугсбург (Баварія) існує обмеження кількості студентських місць: демографічна ситуація вплинула на потребу в учителях початкових класів. Дітей стало менше, формується менше початкових класів, отже зменшився й попит на педагогів такого рівня. А професія вчителя початкових класів державного навчального закладу користується популярністю: статус державного службовця захищає від звільнення, низькі податки, надійне медичне страхування і непогана заробітна плата (40–66 тис. євро на рік).

Оскільки в Німеччині вчитель по досягненню пенсійного віку повинен залишити роботу, потреба у вчителях залишається все таки досить високою. Про це свідчить той факт, що за 2004–2015 рр. лише земля Північний Рейн-Вестфалія запланувала оновити шкільні колективи на 74 тис. вихователів, предметників, а також фахівців у інших галузях, щоб «збагатити їхнім досвідом шкільні будні» [3]. Вирішальне значення для подальшого успішного працевлаштування мають вибір типу і рівня школи та фахової спеціалізації вступника. Актуальною стає мобільність педагогічних кадрів, їх готовність працювати в тій місцевості, де бракує вчителів, зокрема в селі, куди німецькі випускники університетів їдуть так само неохоче, як і українські. Дивно, але для спеціальних шкіл, де навчаються діти з особливими потребами, пропозиція перевищує попит: 1,4 бажаних на кожну вакансію, хоча робота з такими дітьми надзвичайно важка, і тому вступникам рекомендують спочатку відвідати таку школу та пройти ознайомлювальний курс.

В основному підготовка вчителя поділяється на дві фази: перша – це теоретичне навчання в університеті, і друга, практична – у школі. До обов'язкових дисциплін належать педагогічні, методика викладання в початковій школі та фахова підготовка. Майбутній дипломований учитель викладає у школі й паралельно відвідує семінари, які супроводжують фазу практики та безпосередньо готують до шкільних буднів. У процесі підготовки вивчаються і підлягають обов'язковому проміжному контролю різноманітні предмети і курси. Кінцевий контроль – це державні іспити після теоретичного навчання в університеті та практики-референдаріату (так називається, зокрема в Баварії, практичний одно-дворічний курс роботи у школі під керівництвом методиста і вчителя-наставника).

Кількість предметів, їх комбінація, навчальний план і програма навчання залежать від того, у школі якого типу, в яких класах хоче працювати молодий фахівець у майбутньому і в якій федеральній землі він навчається. Оскільки зараз у більшості федеральних земель відбувається перебудова педагогічної сфери, підготовка вчителів не має єдиних вимог. Навчання в педагогічних інститутах і університетах орієнтоване на тип і ступінь школи, тобто окремо готуються вчителі для початкових, основних, реальних шкіл та гімназій, професійних та спеціальних шкіл. Проте в деяких землях поділ відбувається за іншими критеріями.

Навчання відбувається за модульною системою, що чітко структурує перебіг навчального процесу, полегшує студенту формування індивідуального навчального плану та дозволяє контролювати свої особисті результати. За цією системою 40% оцінок, одержаних протягом навчання, зараховуються при підсумковому контролі – першому державному іспиті на звання вчителя. ECTS (European Credit Transfer System) дозволяє накопичувати бали з розрахунку 25–30 робочих годин на один бал при успішній участі студента в навчальних заходах або модулях. Навчання такого вчителя триває як мінімум 6–7 семестрів з особливою увагою до педагогіки і дидактики. Зміст курсу має забезпечувати отримання щонайменше 210 балів за європейською трансферною системою підрахунку знань. Вже з першого курсу деякі університети вимагають проходження практики в школах. Спеціалізація вчителя може включати два і більше предметів. Можливості вибору цих двох предметів залежать від конкретного місця навчання. У всіх землях пропонується як основний фах математика й німецька мова; малювання, музика і фізкультура. Специфічним предметом є так званий Sachunterricht – комплекс дисциплін природничо-гуманітарного циклу, куди включені теми з природознавства, фізики, історії, соціології, географії, завдання якого – дати школярам уявлення про навколишній світ. Зміст цього предмета і вибір іноземної мови залежать від рішення уряду федеральної землі.

Традиційно навчання в педагогічних вишах закінчується двома державними письмовими екзаменами, але в Берліні, Бранденбурзі, Бремені, Нижній Саксонії, Рейнланд-Пфальці, Шлезвіг-Гольштейні та частково в землі Північний Рейн-Вестфалія введена двоступенева підготовка бакалавр/магістр. Так само, як і в Україні, ступенева модель має на меті зближення університетської підготовки в різних країнах Європи, введення однакових критеріїв оцінювання, що тим самим полегшує формування програми навчання за бажанням студентів та зміну напрямку. Бакалавр навчається в Німеччині шість семестрів і два–чотири семестри в магістратурі [2].

Навчання відбувається за модулями – змістовими, методичними й часово визначеними одиницями. До модуля включені, як і в Україні, різновиди академічної діяльності студента – лекції, семінари, практичні

заняття, консультації, проекти. Проте в їх організації є певні особливості. Лекція (Vorlesung) є класичною формою навчання в університетах, де доцент або професор пояснює теоретичну частину матеріалу, при цьому зазвичай студенти мають роздруковку лекції чи її тези. Під час семінарів (Seminar) викладач разом зі студентами опрацьовує навчальний матеріал. На першому етапі навчання є просемінари, які в подальшому називаються «середніми» і «основними» семінарами (Mittel-, Haupt- oder Oberseminar). На практичних заняттях (Übung) студенти отримують додаткові знання та навички у вирішенні завдань і практичному застосуванні нових знань. А от додаткові практичні заняття під керівництвом студентів-старшокурсників – Tutorium – в українських вишах не мають застосування, так само як і підготовчі заняття до екзамену, також під керівництвом студентів старших курсів (Klausurenkurs). Про успішне відвідування занять, виступи з рефератами свідчить довідка (Leistungsnachweis/Schein), лише при наявності якої студент допускається до екзамену. Пасивна участь, хоча і засвідчується довідкою про присутність на заняттях (Sitzschein), недостатня для допуску, треба набрати ще певну кількість «активних» задокументованих дій: домашні роботи, реферати, контрольні роботи, регламентованих порядком складання екзаменів на кожному факультеті. В університеті Аугсбург максимальна тривалість навчання 11 семестрів. Оцінка за перший іспит на звання вчителя (Lehramtprüfung) складається з модульних оцінок/балів (40 %) та балів за перший державний екзамен (Erste Staatsprüfung – 60 %). В цьому університеті як додатковий фах можна отримати ступінь бакалавра з виховної роботи (Bachelor of Education).

Обов'язкові 210 балів майбутній учитель початкових класів набирає за час навчання при активному вивченні педагогічних дисциплін (Erziehungswissenschaft) – 43 бали; методики і дидактики початкової школи – 70; основного фаху – 69; за домашні роботи 10 балів; 6 балів за практику і 12 – за предмети вільного вибору.

Практична підготовка починається з короткої тритижневої ознайомлювальної практики (Orientierungspraktikum) або ще до початку занять в університеті, або у вільний від лекцій час і є обов'язковою, як і всі інші види практик. Виробнича практика розрахована на 8 тижнів, її можна пройти і за кордоном, головне – вчасно надати довідку про результати. Педагогічно-дидактична практика у школі після 3 семестру обов'язково узгоджується з відділом практики університету і має тривати 5 тижнів (150–160 годин). Вона дає змогу студентові реалістично оцінити свою готовність до роботи у школі. Ще кілька фахових практик студент проходить під опікою відповідної кафедри: з основного фаху протягом семестру, або по 4 години щотижня з обговоренням занять, та з педагогіки і дидактики початкової школи.

Цикл педагогічних дисциплін передбачає вивчення загальної, шкільної педагогіки та психології, де студент має набрати 25 балів, ще 5 балів він може набрати позапрограмовим вивченням одного із запропонованих спецкурсів (в університеті Магдебург це іноземна мова, інформатика, соціальна психологія, педагогічна психологія тощо). Практика в школі дає також 5 балів, а з предметів за вибором студента (в Баварії він може обирати з трьох дисциплін – політологію або соціологію або народознавство чи теологію або філософію) необхідно одержати 8 балів. Цикл завершується першим державним екзаменом з одного з трьох предметів.

Методика початкової школи включає педагогіку, методику та дидактику початкової школи, куди входить також навчання письма і природничо-суспільний цикл, та ще три дисципліни, які вчитель має викладати у школі. Це німецька мова і математика, комплекс мистецтво-музика-спорт, замість яких можуть стояти біологія й хімія. З цього циклу на державний письмовий екзамен виноситься педагогіка і методика та дидактика початкової школи; навчання письма і природничо-суспільний цикл перевіряється на усному державному іспиті. Блок «мистецтво-музика-спорт» екзаменується на практиці: потрібно провести якийсь музично-культурний захід у школі, зі спорту одержати бронзовий значок рятувальника на воді чи щось подібне, взяти участь у спортивному тижні та пройти навчання з першої допомоги в обсязі не менше 16 годин. Комбінація основних і додаткових предметів викладання відбувається, з невеликими варіаціями, у цьому діапазоні.

Допуск до першого державного екзамену можливий при наявності засвідчених документами вмінь і навичок, практики протягом семестру, сертифікату знань англійської мови рівня A2/B2 згідно з Загальноєвропейськими рекомендаціями з питань мовної освіти, та свідоцтва про базовий рівень з методики викладання додаткового фаху, тобто, не менше 6 балів за ECTS. Вивчення основного фаху складається з фахової теоретичної і фахової практичної підготовки, куди включається також практика. Якщо основна фахова дисципліна – німецька мова, то для допуску до першого державного екзамену в Аугсбурзі необхідним є сертифікат рівня A2 з англійської мови; якщо ж фаховою є англійська мова, то треба засвідчити знання з латини та однієї з романських мов на рівні A2; для історика необхідні знання двох іноземних мов або латинської і іншої іноземної рівня A2.

Підготовка до посади вчителя початкової школи може бути розширена, щоб дати змогу випускнику працювати й в інших типах шкіл. Програма навчання в цілому та ж сама, тільки додається група предметів основної школи (Hauptschule): етика, методика додаткового фаху – наприклад, релігієзнавства, методика німецької як другої мови, що дозволяє випускникам вести уроки до 9–10 класу. Існує можливість одержати обидві підготовки (Primarstufe і Sekundarstufe I) одночасно.

Викладачі Sekundarstufe II можуть навчати дітей в останніх класах школи (в залежності від землі і конкретної школи число класів може відрізнятись), а також у професійних училищах і вечірніх гімназіях для дорослих. Для отримання диплома цього рівня треба закінчити бакалаврат та магістратуру. Навчання триває в такому разі 9–10 семестрів, і треба набрати 270–300 пунктів ECTS, здати державний екзамен чи захистити магістерську роботу. Два предмети, які хоче викладати молодий учитель, повинні бути вивчені мінімум на 90 ECTS балів.

Склавши перший державний екзамен, студент не має права працювати в школі і не одержує диплома, а повинен знайти собі місце для проходження референдаріату – дворічного стажування перед складанням другого державного іспиту. Це основна відмінність у підготовці вчителя будь-якого рівня від підготовки вчителів в Україні – отримати диплом можна тільки після практичної роботи в школі. З упровадженням модуляризованих навчальних програм у систему освіти вищої школи в суспільстві йдеться про необхідність інтеграції референдаріату в загальноуніверситетський курс підготовки вчителів. В референдаріаті вбачають як позитивні, так і негативні сторони. Фактично це друга фаза навчання, яка проходить за межами ВНЗ, у спеціальному навчальному закладі (Studienseminar) та в школі. Метою навчання є практична підготовка до самостійної професійної діяльності. Референдарська практика складається з відвідування уроків досвідчених учителів (Hospitationen), проведення уроків під керівництвом методиста (Unterricht unter Anleitung – 12 годин на тиждень) та самостійної підготовки, а також відвідування занять з педагогіки та дидактики в методичних центрах (7 годин щотижня), де аналізується отриманий досвід і поповнюються набуті в університеті теоретичні знання. Після проходження 24-місячної практики складається другий державний іспит, який дає право самостійно працювати на посаді вчителя [1].

Останнім часом традиційна модель підготовки вчителів у Німеччині знаходиться на стадії реформування. Країна зараз знаходиться у процесі створення європейського простору вищої освіти, й тому Конференція міністрів у справах культури (Kulturministerkonferenz) рекомендувала впровадження ступеневої системи підготовки фахівців (бакалавр/магістр). Реформована педагогічна освіта передбачає перехід на ступеневу систему підготовки вчителів: бакалавр освіти (Bachelor of Education) – магістр освіти (Master of Education). Тривалість навчання на бакалавра з правом викладання триває 3 роки, підготовка магістрів освіти триває 1–2 роки.

Висновки. Таким чином, Україна і Німеччина мають спільні завдання з вирішення проблеми педагогічної підготовки на німецькому та загальноєвропейському рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобраков С. В. Становлення та розвиток системи професійної підготовки вчителів у Німеччині / С. В. Бобраков // Вісник Житомирського державного університету. – 2012. – Вип. 65: Педагогічні науки. – С. 123–126.
2. Arnold E. Bachelor- und Master- Studierengaenge fuer die Lehrerbildung: Neue Studienstrukturen als Professijnalisierugschance? / E. Arnold, S. Reh // Die Hochschule. – Heft 1. – 2005. – S. 143–156.
3. Lehramtsausbildung in Bayern [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.studienwahl.de/studieren/studienfelder/lehraemter/bayern.htm>.
4. Lehrer in NRW. Informationen zu Perspektiven, Ausbildung und Berufseinstieg Ministerium für Schule, Jugend und Kinder in NRW [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/?gws_rd=ssl#
5. Menschen mit Klasse. Lehrer in NRW. Ute Schäfer Ministerin für Schule, Jugend und Kinder des Landes Nordrhein-Westfalen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bildungsportal.nrw.de
6. Prognosen zum Lehrerarbeitsmarkt in Nordrhein-Westfalen. Einstellungschancen für Lehrkräfte bis 2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/url_2Fwww.schulministerium.nrw.
7. Regelstudienzeit: Drei von fünf Studenten brauchen länger [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spiegel.de/unispiegel/studium/regelstudienzeit-minderheit-der-studenten-wird-puenktlich-fertig-a-833792.html>
8. 2000 neue Lehrer – doch Berlin kann noch nicht aufatmen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tagesspiegel.de/berlin/>

РЕЗЮМЕ

Гаврило Л. Н., Гаврило Е. И. Подготовка учителя начальной школы в Германии.

Немецкая и украинская системы подготовки учителей начальных классов имеют много общих аспектов, хотя и достаточно много отличий. Главные из них – довольно большая вариативность выбора специальных курсов и две ступени обучения (теоретическая и практическая) в Германии. Учёба в педагогических институтах и университетах ориентирована на тип и уровень школы, то есть отдельно готовятся учителя для начальных, основных, реальных школ и гимназий, профессиональных и специальных школ, значительные отличия в системе образования разных земель. Общими являются старания и украинской, и немецкой системы образования обеспечить соответствие профессиональной подготовки общеевропейским стандартам за счёт введения кредитно-модульной системы.

Ключевые слова: начальная школа, педагогическое образование Германии, кредитно-модульная система образования.

SUMMARY

Havrylo L., Havrylo O. Training of primary school teachers in Germany.

German experts believe that primary school plays great role in further progress of a person, his career and fate. Teacher training in Germany is in a state of transformation. German and Ukrainian systems of training of primary school teachers have many aspects, but also a lot of differences. In both countries teachers are not only interested in professional training in specific subjects, but also should know how to communicate with people who clearly and convincingly express opinions.

The purpose of the article is to analyze the professional training of teachers of primary schools in Germany in order Ukrainian education could take the best in the industry, to ensure optimal conditions for primary school teachers.

A prerequisite to enter university in Germany is graduation of a host institution with a certain number of points in core subjects. The criteria to select students are exceptional professional and personal qualities.

Most programmes of teacher training are divided into two phases: the first – theoretical study at university, and the second, practical – at school. A complex of disciplines includes teaching, methods of teaching in primary schools, and professional training. Future teachers attend parallel seminars that accompany the practice phase. Number of subjects, their combination, curriculum and training program depend on the type of school where a young specialist wants to work in future, and in what federal land he studies. Training is modular system that clearly structures the course of educational process, facilitates the formation of individual student curriculum and allows him to control his personal results. The modules consist of lectures, seminars, workshops, consultations and projects.

After passing the first state exam, the student has no right to work in school and does not receive a diploma, and should find a place for a referendariat – a two-year internship before his second state exam. This is the main difference in the preparation of teachers at any level of teacher training in Ukraine – receive a diploma only after practical work in school.

The authors conclude that Ukraine and Germany have common goals for solving the problem of teacher training in German and European levels.

Key words: primary school, pedagogical education of Germany, credit-modular system.

УДК 371.315.6:15

Л. М. Кириченко

Вищий комунальний навчальний заклад Сумської обласної ради
«Путивльський педагогічний коледж імені С. В. Руднева»

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Під інтерактивною технологією навчання слід розуміти таку організацію навчального процесу, за якої той, хто вчиться, обов'язково бере участь у колективному взаємодоповнювальному, заснованому на взаємодії всіх його учасників, процесі навчального пізнання. У статті розкрито питання педагогічних інновацій, зокрема інтерактивних технологій навчання. Автор зазначає, що інтерактивні методи орієнтовані на реалізацію пізнавальних інтересів, потреб особистості. Велика увага приділяється організації процесу ефективної комунікації, у якій учасники процесу взаємодії мобільніші, відкритіші й активніші. Налагодженню процесу такої взаємодії сприяє використання відповідних методів навчання: групового, колективного, колективно-групового.

Ключові слова: інтерактивна технологія навчання, інновації, інтерактивна модель навчання, пасивна модель навчання, мультимедія, мультимедійна презентація.

Постановка проблеми. Актуальність упровадження інновацій зумовлена необхідністю змін у змісті освіти, спрямованих на особистісно орієнтований підхід до учня як до суб'єкта навчально-виховної діяльності, можливості здобуття глибоких знань.